

*Гончарук В. А., доцент кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання, к. п. н., доцент
Федорович С. О., студентка 11-с групи факультету української філології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

ХУДОЖНЄ ЗОБРАЖЕННЯ «ПРОЦЕСУ МУЖНІННЯ ДИТЯЧОЇ ДУШІ» У ТВОРАХ ВІКТОРА БЛИЗНЕЦЯ

Публікуватися Віктор Семенович Близнець почав з 1959 р., а перша книжка оповідань «Ойойкове гніздо» вийшла у 1963 р. Письменник найбільше відомий в Україні завдяки творам, написаним спеціально для дітей: повісті «Паруси над степом», «Землянка», «Древляни», «Звук павутинки», «Мовчун», «Женя і Синько», «Як народжувалася стежка», «Золота гора до неба», «Золота павутинка», повість-казка «Земля Світлячків».

В. Базилевський так згадує про В. Близнеця: «Про дітей висловлювався з особливою ніжністю: «Таке славне дитятко», часто вживав зменшувальні пестливі форми звертання, але у взаєминах з ними не пам'ятаю, щоб сюсюкав. Він добре розумів вразливу дитячу душу» [1, с. 10].

Для сучасного літературознавства розгляд творів Віктора Близнеця цікавий насамперед із погляду освоєння ним теми «батьки й діти» та художнього розкриття їх характерів.

Саме на художньо-естетичну концепцію душі й серця у його прозі орієнтована співвіднесеність людини і світу, а серце є її мікрообразом; герої серцем сприймають навколишній світ, як і сам письменник. Цим і пояснюється властивий творам Близнеця психологізм. Психологічний підтекст у творах письменника осяяний ніжною любов'ю, зігрітий людською сердечністю, теплою ласкою. Своім художнім словом автор переконливо наголошує, що найголовніше в нашому житті – діти.

«Висока заселеність дітьми сторінок тогочасного письменства викликала нарікання офіційної критики на тематичну обмеженість, вузькість погляду митців (Гр. Тютюнник, Є. Гуцало, В. Кава, М. Кравчук та ін.), а також звинувачення їх у втечі від гострих проблем сьогодення...» – зазначала А. Гурбанська [4, с. 12]. Але,

якщо говорити саме про В. Близнеця, то слід зазначити, що він виявляв інтерес до тих якостей дитини, котрі мають продовжуватися в характері дорослої людини.

В. Близнець відкриває читачеві елементарну, але надзвичайно цінну істину: дорослим потрібні діти, турбуючись про них, вони у такий спосіб переносять себе в майбутнє; а дітям потрібні дорослі, їхній досвід – як база подальшого розвитку, руху вперед. Виховання дітей, вимоглива любов і повага до них, дружба з ними є духовною потребою життя дорослих. Особливо показові у цьому плані образи Галини Степанівни Цибулько та її дочки – Жені Цибулько з твору *«Женя і Синько»*. Сама мати Жені, характеризуючи свою сім'ю, нічого особливого сказати не може: «Ну, яка у нас сім'я?.. Нас троє: Женя, чоловік і я. Чоловік зараз на роботі, він майстер на всі руки: і маляр, і художник, і реставратор. Непогано заробляє. Маємо дві кімнати: у першій ми з Васею, тобто з чоловіком, а в тій, тихішій, дочка. Там Женя спить, там робить уроки. Стараємося, щоб було тихо...» [2, с. 210].

Як бачимо, мати особливу увагу звертає на умови, у яких живе і працює її дочка, головне, щоб тихо було, щоб ніхто не заважав. До такого висновку приходять і вчителька малювання Ізоolda Марківна: «Ясно, ясно! – бадьоро перепинила вчителька і сказала, що вона, власне, так і думала: у них чудові домашні умови, дружна сім'я... Що все добре – видно по дочці: Женя вчиться тільки на п'ятірки...» [2, с. 214]. Таким чином, у цій родині мати не лише виконує свої материнські обов'язки, а й помічає її настрої. Отже, коли вчителька говорить про те, що вона прийшла до них не тому, що Женя погано вчиться, а зовсім з іншої причини: «А я бачу: прийшла Женя якась винувата: мовчки поїла і бігом за уроки... Мати згадала також, що останнім часом дочка взагалі чомусь насторожена...» [2, с. 215].

Зовсім інше виховання в родині однокласника Жені – Андрія Кушолоба (його всі називали Беном). Автор дає повну картину «войовничого виховання Бена»: «... виростав майже без батьків...», мати його більше працювала за кордоном, батько, щоб не відставати від дружини, також», а коли зрідка батьки і зустрічалися вдома, то цілували й пестили сина, а потім знов розліталися. Тим самим вони ще більше розпалювали бойовий, войовничий дух Бена, який вдень і

вночі наступав, стріляв, брав у полон» [2, с. 227]. А взагалі вихованням хлопця займався дід Андрон, який був йому і за тата й маму. Він дуже любив онука, незважаючи на свій похилий вік, працював удома, як каторжник. Але, як і в кожної людини, у дідуся була слабинка: спогади на військову тематику.

У творі відчувається постійне порівняння двох зовсім різних підлітків: Жені і Бена. У Жені є батьки, які займаються її вихованням, вони сім'єю ходять у походи. Женя була у батька на роботі й бачила, як із повагою ставляться до батька його колеги. У Бена також є батьки, але вони не займаються вихованням сина, він завжди з дідом. У Жені є друзі, але всі її друзі незвичайні. Перший друг Мотя. Мотю вона любила, але соромилася такої дружби, бо Мотя був удвічі менший за неї. «А ще Женя дружила з професором Гай-Бичковським, з кондукторами трамваїв, з одноруким інвалідом, що продає на базарі гарбузове насіння, з дідом поштарем, який узимку носить пошту без рукавиць і каже, що йому зовсім не холодно, з продавщицею молока...» [2, с. 208]. І був у неї вигаданий «таємний друг» – волохатенький чортик Синько. З такими друзями виростає Женя дівчиною сміливою, рішучою, творчою. У Бена справжніх друзів не було, він не дружив, а постійно «воював» із своєю 101-ю армією.

Письменник, показуючи становлення особистості, розкриває внутрішнє дорослішання Жені, передає її почування, думки, мрії, бажання. Зображуючи яскраво індивідуальний характер дівчинки, повістяр зосереджує увагу і на її стосунках із батьками, з однокласниками, вчителями, дітьми з її двору, з молодшим за неї Мотею та з професором Гай-Бичковським. Образ друга Жені – чортика Синька, підкреслює значення роду, народної моралі у вихованні дитини. І лише Женя приходиться на допомогу Бену, коли той залишається наодинці зі своєю бідною. І мати не проти, щоб він прийшов до них поїсти, тому що знає, що вже п'ятий день Бен дома один, а батько Жені «... розумів, що хлопця можна нагодувати супом, а от що зробиш з батьками?...» [2, с. 359]. В цілому твір Віктора Близнеця «Женя і Синько» відображає різні підходи у вихованні дитини.

Іншим є твір письменника «*Мовчун*», у якому ще юний герой опиняється у тяжкій ситуації: його єдина рідна людина, мати, зрадила пам'ять батька і привела додому брутального і нищого приймака.

Фронт, батьківський авторитет стають для хлопця критерієм розуміння людських вчинків, справедливого та несправедливого в житті. Адже лише те життя, захищати яке пішов тато, – справжнє. Тому так критично й безкомпромісно ставиться хлопець до оточення. Його поведінка, вчинки визначаються передусім моральним максималізмом. Прозаїк подвійно випробовує духовні сили Сашка – злигоднями й жахами окупаційного часу та зрадою матері. Герой терпить образи, фізичну наругу, але зради й лукавства не зносить [3, с. 127].

Хлопчик хоче написати батькові на фронт, але його просить невідомий солдат не робити цього. Через деякий час додому повертається батько, Сашко ніби оживає, але батькові треба повертатися в частину, а до хати знову повертається ненависний чоловік. Не витримуючи тиску, хлопчик все ж таки пише листа батькові і благає його негайно повертатися, але, на жаль, лист не застав батька живим. І Сашко вирішує тікати з дому, виявляючи у такий спосіб протест своїй матері.

У творі йдеться не про батальні сцени чи воєнні події. Автор поставив собі за мету показати конкретну людську (дитячу) долю в жорнах війни. У творі немає героя, але є дитина, яка знайшла свій шлях боротьби не з ворогами, а з рідною мамою, що ще складніше. Тому твір перенасичений внутрішніми психологічними монологами хлопця. Він знаходиться у постійному внутрішньому напруженні, йому ніхто не прийде на допомогу. Хлопця, котрий намагається вижити у складних умовах, не знаходить для себе ніде відпочинку, автор не виправдовує, не захищає, він лише описує його емоційно-психологічний стан.

Та діти є діти, і в маленьких серцях дітей у повісті «*Землянка*» бушували великі пристрасті. Хлопцям прагнеться волі. А війна підсуває їм страшні забавки, що часто закінчуються смертю. Дочасна зрілість торкнулася їхніх сердець і лишила на них свої рубці. У повісті виражена широка гама почуттів людей, які щойно пережили воєнне лихоліття. У їхніх відчуттях є все: і гіркі незагойні спогади минулого, і пробудження нових сил, і високе почуття приналежності до народу, який долає ворога [5, с. 359].

Слушною є думка А. Гурбанської, що усі вище згадані твори не лише об'єднані часом дії, окремими подробицями, фрагментами сюжетних ліній, «але й постійною, всезростаючою увагою автора до процесу мужніння дитячої душі» [4, с. 13]. Дочасна зрілість торкнулася сердець створених письменником героїв-дітей (Яшки Деркача із «Землянки», Сашка з «Мовчуна», Павлика з повісті «В ту холодну зиму, або Птиця помсти Сімург») і лишила на них свої рубці та шрами. Про це писали й інші, але ні в кого, здається, крім В. Близнеця, вірність своїм початкам не утверджувалася з послідовністю етичної програми. Письменник був твердо переконаний: доки в людині живе дитина, вона людина.

Всі аналізовані повісті мають, насамперед, повчальний характер, стимулюють читачів до філософських роздумів. Кожне з них звертає увагу як на позитивні сторони життя героїв, так і на негативні. Його твори вчать дітей бути сміливими, відважними, а найперше – не втрачати людську гідність у нестандартних ситуаціях, долати перешкоди на життєвому шляху, як це було яскраво показано на прикладі повісті «Мовчун».

Відмітимо, що хоч В. Близнець і дитячий письменник, але його твори увійшли в коло читання дорослої аудиторії. Це пояснюється тим, що у них віднаходимо паростки дорослого життя, дорослі проблеми, а також вчинки, які наслідують діти.

Література

1. Базилевський В. Рицар совісті // Близнець В. Хлопчик і тінь. – К. : Молодь, 1989. – С. 5–18.
2. Близнець В. С. Избранные произведения в двух томах / В. С. Близнець. – Т. 1. – К. : Веселка, 1988. – 367 с.
3. Близнець В. С. Щоденникові записи / В. С. Близнець. – Дніпро. – 1994. – № 5–6. – С. 124–129.
4. Гурбанська А. І. Віктор Близнець : літературний портрет / А. І. Гурбанська. – К. : Наукова думка, 1998. – 129 с.
5. Костенко А. З. Діалектика художнього образу: нові аспекти теорії соціалістичного реалізму / А. З. Костенко. – К. : Дніпро, 1986. – 311 с.